

Inhoud

Voorwoord	15
Persoonlijke inleiding	17
Wat wij doen maakt uit	17
De noodzaak van wereldverbetering	18
De centrale vraag	20
Oogmerk	22
Een steen in de rivier	23
Eclecticisme en consistentie	24
Bronnen	25
Opbouw van ‘Samenleving in perspectief’	27
Algemene opbouw	27
Perspectief en de radicale actorthese	28
Filosofische gedachten	31
Ethische repercussies	34
Pragmatische consequenties	36
De praktische aanpak	39
De serie in zijn geheel	40
Filosofie	41
Samenvattende leeswijzer Deel 1	43
1.a Kwartiermaken	51
Barst	53
Onze wereld 53, Nijmegen 54, Toveren 54, Zeno 55, Zürich en zo 56, Choccola 56, Creativiteit 56, Cultuur 57,	

Nikkers 57, Schaken 57, Taart 58, Logisch 58, Toeval 60,
Van orde, chaos en schepping 60, Tijd 62, Kei 63, Stemmingen 63,
Op de kermis 65, Bos 65, Bos (2) 65, Kei (2) 66, Spiegel 67,
Jonge hond 67, Baby 67, Contrast 68, Rafeltjes 69, De uitdaging 71

Wij en de wereld	73
Eén gedeelde wereld	73
Ieder zijn wereld	74
Iedere wereld zijn bestaansrecht	74
Van eekhoortjes en taakvlucht	75
Mijn relatie met de wereld bestaat door mij én de wereld	76
Dansen op het slappe koord	78
Fundamenten van het wereldspectrum	78
Geef mij een plek...	81
Verankering van het slappe koord	81
Het individuele haakje	81
Wie ben ik, wat ben ik, waar stop ik?	81
Particulariteit in zijn limiet	82
Het gedeelde haakje	83
De gedeelde wereld in zijn limiet	83
Overeenkomst tussen de limieten	84
Het samen zijn in deze wereld	84
Wie ben ik dan en wat is de wereld?	85
Relativisme en positivisme schieten tekort	86
Eerste schets van de filosofie van de praktijk	88
Perspectief en bewustzijn	91
Terugkijken	91
Bouwen	92
Perspectivisme en de definitie van een perspectief	92
<i>Perspectief</i>	93
Perspectief en ervaren	94
Perspectief en bewustzijn	94

1.b Perspectivisch structuralisme	97
Filosofische noties in perspectief	99
Copernicaanse wendingen	99
De begrippen fysiek, mentaal en sociaal	105
<i>De materiële wereld</i>	105
<i>De mentale wereld</i>	105
<i>De sociale wereld</i>	106
Ervaren – doorlopen van perspectief – leren	106
Dingen	107
Concepten, denken en kennis	110
Van denken en handelen	112
Popperiaanse sinaasappels	114
Tijd en ruimte	115
Ruimte	116
Tijd	118
Tijd-ruimte	119
Het onderscheid tussen tijd en ruimte	120
Situaties en veranderingen	121
<i>Het ervaren van situaties en veranderingen</i>	122
<i>Is iets een situatie of juist een verandering?</i>	123
<i>Situaties bestaan mede uit veranderingen</i>	125
<i>Twee keer op dezelfde plek?</i>	125
<i>Tijd en ruimte, materie en geest, situatie en verandering</i>	126
<i>Ervaren vooronderstelt intentionaliteit, gerichtheid</i>	127
De objectieve en subjectieve beschouwer	127
Beschouwen	128
Objectief en subjectief	129
Focussen	131
Kijken, zien en weten	132
Het modelbegrip	135
Definities	136
Modelrelaties	136
Abstractie	137
Representatie	139
Het modelbegrip in perspectief	139

Modelleren in perspectief	141
Nieuwe definities	142
Heden	145
Optrekkend stof	145

Leven **147**

Leef je filosofie	147
Leven op het scherpst van de snede	149
Opmaat	149
Een verhaal van een gezin	149
Terugblik	153
Intermezzo: schaalsprongen	154
Leven als modelleren	155
Het grootste en het kleinste perspectief	155
Definitie van bewustzijn	155
De mens en de wereld als emergente eigenschappen	157
Pluriformiteit maar dan anders	158
Zelfbewustzijn en omgevingsbewustzijn	158
Een spectrum van menselijk bewustzijn	160
Onderbewust en onbewust zijn	162
Bewustzijn en entropie	164
Het leven als modelleerproces	167
Bewustzijn als heden	168
Wat is verleden, wat is heden en wat toekomst?	168
Bewustzijn als bias	168
Bewustzijn als gevangenis	169
De centrale rol van emergentie voor wereldverbeteren	169

1.c Een filosofie van de maatschappelijke praktijk **171**

Kantelpunt **173**

Alle vastigheid aan flarden	173
Wereldverbeteren is een menselijke notie	173
Kantelen	174

Een fenomenaal conflict **175**

Twee filosofische oerthema's	175
------------------------------	-----

Wat is de mens, wat is zijn wereld?	176
Zijn de dingen of worden ze?	177
Oplossingen voor de oerthema's	179
Oplossing voor de definitie van mens en wereld	179
Oplossing voor de kwestie zijn of worden	180
Onversneden universalisme	180
Structuur en betekenis in deze filosofie	181
De oerthema's op ramkoers	184
Wolken temmen	187
De mens als wolkentemmer	187
1a Tijd-ruimte in het materiële domein	190
1b Formele en informele instituties in het sociale domein	191
2a Plukvorming	192
2b Padvorming	193
2c Hybriden van plukjes en paadjes	193
3a Abstractie	193
3b Specificatie	194
4a Categoriëring	195
4b Specialisering	195
5 Het wereldspectrum	195
Een magistrale paradox	197
Een bijzondere onzekerheidsrelatie	197
Het wereldspectrum als meestersdompteur	198
Oplossing: het conflict is een magistrale paradox	200
Maatschappelijkheid vereist pluriformiteit én uniformiteit	202
Intuïtieve vertaling van het conflict	203
De oplossing van het conflict in formulevorm	204
Voorbeelden van Proces = Identiteit	205
Samenvatting van conflict en oplossing	206
De maatschappij als multi-actor praktijk	207
Van mens en wereld	207
De wereld die er is	207
De gedeelde wereld en het wereldspectrum	208
Van rechts naar links scheurt het wereldspectrum	209
De mens die er is	209

De individuele mens en het werldspectrum	209
Van links naar rechts sluit het werldspectrum zich	211
Bevolkt de mens de wereld?	212
De intuïtieve mens ontleed	212
De intuïtieve gedeelde wereld ontleed	213
Metafysisch geklets?	213
De vergissing als venster op de objectieve werkelijkheid	214
Mens en wereld gaan langzaam in elkaar over	216
Perspectivische positionering van deze filosofie	217
Definitie van het actorbegrip	219
Het intuïtieve actorbegrip	220
Perspectivische fundering van het actorbegrip	221
Perspectivische definitie van een actor	225
De maatschappelijke multi-actor praktijk	225
De pragmatische kracht van het actorbegrip	226
De radicale actorthese	227
Maatschappelijke praktijken emergeren uit actoren	228
De maatschappij als multi-actor praktijk	229

12

Maatschappelijk perspectief	231
Maatschappelijk perspectief	231
Een uitdagend perspectief	231
Vier niveaus van inzicht	233
Voorbeelden van maatschappelijk perspectief	234
De hamvraag	235
Maatschappelijk potentieel	236
De frontier van het ervaren	239
Een verkenning van de grenzen	239
Filosofie en ethiek	240
In het brandpunt	240
Aan de rand	243
Anticiperend en confronterend ervaren	244
Emergent bewustzijn ervaart zich reorganiserend perspectief	245
De kwintessens van tijd	246

Intentioneel handelen	247
De vrije wil	249
Wat we nog niet ervaren	250
Snuffelen over de grens	250
Zijn er dingen die we niet ervaren?	251
Het lampje van de koelkast	252
De schipperende agnost	252
Waarom is er iets, veeleer dan niets?	253
De maatschappelijke frontier	254
Kracht en zwakte van het gangbare wereldbeeld	254
Het gangbare wereldbeeld in perspectief	255
Mens en wereld	256
Verleden, heden en toekomst	256
Actorspecifieke en maatschappelijke tijd	258
Het heden is maatschappelijk	260
Het ontbreken van een maatschappelijk moreel besef	260
Het ontwikkelen van maatschappelijk moreel besef	262
1.d Afronding	265
Perspectivisme vergeleken	267
De waarheid in het midden?	267
De positivistische en relativistische premisse	267
De positivistische en relativistische drogredenen	268
Perspectivisme omsluit positivisme en relativisme	268
Perspectivisme biedt maatschappelijk perspectief	269
De perspectivische premisse	271
Evoluтиetheorie	271
Neurologisch connectionisme	273
Valt het perspectivisme te bewijzen?	276
Het perspectivisme is axiomatisch	276
Het perspectivisme is pre-ontologisch	277
Het perspectivisme is pre-empirisch	277
Wereldverbeteren overstijgt wetenschappelijke vermogens	278
De rol van wetenschap in wereldverbeteren	279
Hoe is het perspectivisme dan wel te bewijzen?	280

Sluitsteen	283
Twee onbegrepen actoren	283
Maatschappelijke situaties en dynamiek in 3D	286
Het sluiten van het wereldspectrum	288
De sluitsteen als bron van tijd en leven	289
Barst weg	291
Nijmegen 291, Toveren 291, Zeno 292, Zürich en zo 293, Chocola 293, Creativiteit 294, Cultuur 294, Knikkers 295, Schaken 295, Taart 295, Logisch 296, Toeval 296, Van orde, chaos en schepping 296, Tijd 297, Kei 297, Stemmingen 297, Op de kermis 297, Bos (1+2) 298, Kei (2) 298, Spiegel 298, Jonge hond 298, Baby 298	
Grondslagen voor de wereldverbeteraar	301
Dankwoord	305
Index	309

Voorwoord

De serie *Samenleving in perspectief* stelt een even relevante als lastige vraag centraal: hoe kunnen we *sociaal* samenleven, als *pluriforme* mensen in een *gedeelde* wereld? Voor bruikbare antwoorden op deze vraag bestaat veel interesse en emplot. Het gaat om verbetering van onze maatschappelijke praktijken op het gebied van milieu, de bouw- en woonpraktijk, de zorg, onderwijs, armoedebestrijding, mobiliteit, energie- en klimaatvraagstukken, en de financiële wereld. We zetten gestaag stappen in een goede richting maar de praktijk is soms weerbarstig en het kan zoveel beter.

Op de grens van verschillende disciplines werkt Henk Diepenmaat al vele jaren als *practitioner* in complexe spelersvelden. Hij doet dat vanuit een nieuwe kijk op deze problematiek en die is volgens hem hard nodig. Willen we maatschappelijke praktijken verder verbeteren, zo stelt hij, dan moeten we een ander begrip ontwikkelen over hoe deze praktijken in elkaar zitten, hoe ze zich ontwikkelen en vooral hoe ze *doelgericht* ontwikkeld kunnen worden.

In deze serie presenteert hij zijn bijdrage aan deze problematiek: het 'recursief perspectivisme'. Afwisselend met penseel en verfröller schetst hij aspecten van onze sociale werkelijkheid in nieuwe perspectivische kleuren. Door herhaald gebruik van het fenomeen *perspectief* ontstaat een pragmatische kijk op de verbetering van onze maatschappelijke praktijken. Zijn integrale blikveld omvat daarbij filosofische grondslagen, ethische gevolgen en pragmatische consequenties. Praktische werkwijzen voor de maatschappelijke verbeterpraktijk van alledag ontsluit hij in een bijpassend werkboek.

Het eerste deel van de serie, *Een filosofie van de maatschappelijke praktijk*, introduceert het model van het 'recursief perspectivisme' en biedt filosofische positionering. Verschillende dualiteiten worden perspectivisch geanalyseerd en van hun ontologische voetstuk ontdaan: mens-wereld, situatie-verandering, bèta-gamma, feit-mening, beeld-werkelijkheid, tijd-ruimte, sociaal-particulier. Uit de resulterende inzichten construeert hij een nieuw en activerend beeld van ons mensen in de wereld. Daarin staan uitsluitend perspectivische *actoren* centraal, die elkaar ontmoeten in concrete maatschappelijke samenhangen. Het resultaat is nieuw zicht op een pragmatische maatschappelijke

verbeterpraktijk. Het recursief perspectivisme staat hiermee in het brandpunt van de maatschappelijke ‘maakbaarheidsdiscussie’. Het boek combineert alledaagse voorvallen met grote abstracties en uiterst persoonlijke ervaringen. In Henk Diepenmaats eigen woorden is dat een bijzonder mengsel van eclecticisme, *common sense* en nieuwe inzichten. Dat rijgt hij consequent aan een tot één draad van perspectief, met één doel voor ogen: het verbeteren van onze maatschappelijke praktijken.

Een filosofie van de maatschappelijke praktijk opent nieuwe vensters op de maatschappelijke verbeterpraktijk en het geboden uitzicht is zeer de moeite waard.

Jacqueline Cramer
Minister van VROM